

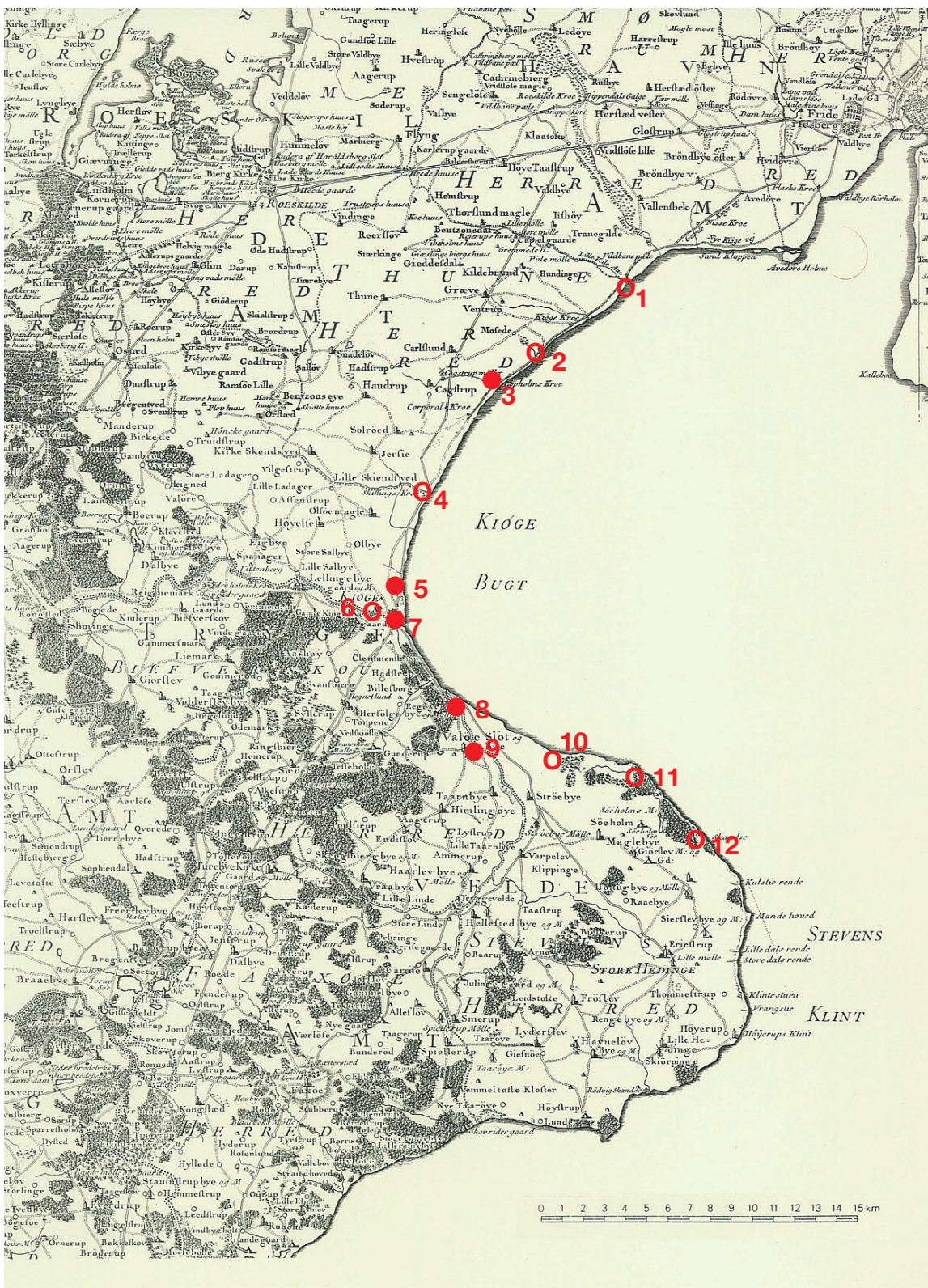
Anløbspladser ved Køge Bugt - fra vikingetid og middelalder

Af Ulla Fraes Rasmussen

Køge Bugt har i mange årtier udgjort et rekreativt område med sommerhusbebyggelse, offentlige badestrande og sejlsportsaktiviteter. Inderst i bugten og i beskyttende afstand fra kysten ligger de gamle landsbyer ved mindre vandløb, der næsten parallelt løber ud i bugten. Egnen kaldes Heden, da den har været uden skov, men i modsætning til den jyske hede er landbrugslandet meget frugtbart og har altid givet et stort udbytte, som nemt kunne afsættes i den nærliggende hovedstad. Vejruter gik fra landsby til landsby, og en hovedrute gik langs bugten fra København til Køge. Fra landsbyerne førte markveje ned til stranden, hvor man bl.a. kunne hente tang til gødskning eller sand. Inden Mosede Havn blev anlagt i 1929, måtte man til København eller Køge for at komme til en havneby, og i dag er de to byer næsten blevet forbundet af forstadsbebyggelser, der efterhånden har erstattet de tidligere sommerhusområder. Længere mod syd var Køge Å farbar et par km ind i landet, og den brede Tryggevælde Å, hvor ådalen tidligere var en fjord, har formodentlig kunne besejles til vandskellet ved Spjellerup, knapt 20 km inde i landet.

Større skibe sejlede ikke ind i den lavvandede Køge Bugt uden nøje kendskab til sejlrender og havnearlæg, da de ellers ville støde på grund. Ved pludselig opstået storm efterfulgt af en hurtig ændring af vindretning kan Køge Bugt blive oversvømmet af store tilbagevendende vandmasser fra Den Botniske Bugt. De smalle danske bæltter og sunde hindrer en hurtig tilbagestrømning, og vandstanden i Køge Bugt kan pludseligt stige op til ca. 3m og blive et frådende hav til stor fare for skibsfarten. Fra fly kan man lejlighedsvis se forliste fartøjers spanter, der som afpillede skeletter er spredt ud på havbunden.

I oldtid og tidlig middelalder var kravene til besejlingsforholdene helt anderledes, da datidens mindre skibe kunne sejle helt ind til kysten. Vikingskibe kunne sejle ind til ca. 70 cm's dybde, og folk kunne vade i land og evt. trække skibene op på stranden. Egnede steder blev til anløbspladser eller udskibningssteder, hvorfra man kunne drive sæsonfiskeri eller losse og laste varer. I løbet af middelalderen blev skibene stadig større og stak dybere,

hvad der krævede en vanddybde på mindst 1,5m, og havnebyerne skød op rundt om i hele landet. Mindre fartøjer fortsatte dog med at bruge lokale anløbspladser, som er bevaret langs vore kyster, selv tunge fiskerbåde kan stadig anløbe den jyske vestkyst enkelte steder, hvor de nu trækkes op ved elektriske spil.

Anløbspladser kendes i stort tal fra hele landet, men kun ganske få er arkæologisk undersøgt.¹ I det følgende omtales 12 mulige anløbspladser ved Køge Bugt fra vikingetid og middelalder, som er beliggende i Køge Museums tidligere og nuværende ansvarsområde på strækningen fra Lille Vejleå ved Hundige til Sorte Rende i Gjorslev Bøgeskov. Museet har foretaget arkæologiske undersøgelser på fem lokaliteter med maritim tilknytning, mens de øvrige kendes fra forskellige skriftlige kilder og kortmateriale. I dag er der kun Strøby Ladeplads tilbage, de øvrige er ikke længere i brug som anløbspladser eller er i enkelte tilfælde afløst af nyere havneanlæg.

Anløbspladser kendt fra arkæologiske undersøgelser

Køge Museum har udelukkende foretaget mindre, selvvalgte arkæologiske undersøgelser på de nævnte pladser, hvor der fandtes forskellige anlægsspor og genstande, der dog ikke var entydige typer knyttet til fiskeri. Det var desværre ikke muligt at få nærmere kendskab til, hvor længe eller hvorledes de blev brugt, hvilket kræver en langt større og mere bekostelig udgravningsindsats. Da anløbspladserne gerne ligger tæt på strandkanten, er anlæggene ikke truet af nye anlægsarbejder, som ifølge museumsloven vil kræve arkæologiske undersøgelser.

Aktiestykket i Karlslunde sogn

Køge Museum foretog i 1984 en mindre, arkæologisk undersøgelse af en middelalderlig anløbsplads ved "Aktiestykket", Karlslunde Strand, omtrent 13 km nord for Køge og et par km fra Karlstrup Voldsted ved Karlstrup Kirke.² Stedet er i dag et offentligt strandareal med klitter ud mod kysten og tæt krat med nåle-

*Anløbspladser ved Køge Bugt fra Lille Vejleå til Gjorslev Bøgeskov angivet på udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra omkr. 1770. 1. Hundige Leje 2. Mosede Leje, ved Mosede Klint 3. Aktiestykket, Karlslunde Sogn, muligvis Gunnerøgle 4. Navbæk Leje 5. Stensbjerggård, Ølby 6. Gl. Køge, Gammelhaon 7. Køges havnesteder 8. Tryggevælde Å's udløb 9. Toftegård ved Valløby 10. Strøby Ladeplads 11. Køge Søhuse 12. Gjorslev Bøgeskov - Anløbspladser: Nr. 3, 5, 7, 8 og 9
- Formodede anløbspladser: Nr. 1, 2, 4, 6, 10, 11 og 12*

Aktiestykket ved Karlslunde Strand, hvor der er påvist en middelalderlig anløbsplads. Foto forf.

træer ind mod land. Aktiestykket kan muligvis være stedet for Gunnerøgle, som omtales nedenfor.

En dygtig amatørarkæolog havde fundet middelaldermønter og jernnagler i sandet med en metaldetektor. Vikingeskibshallen iværksatte en mindre undersøgelse for at afklare, om der kunne være spor efter et strandet skib, men det kunne hurtigt afkræftes.

Herefter foretog Køge Museum i et samarbejde med Nationalmuseet en udgravning for at undersøge, om mønterne eventuelt kunne komme fra en anløbsplads eller skibslast. Mønterne var fundet inden for en større sandgryde, hvor der blev påvist kulturlag. Her blev der med rendegraver udlagt tre sammenhængende søgegrøfter i 1,5 m's bredde, med samlet længde på ca. 55m og dybde på 0,5 - 1m, omtrent 50m fra strandkanten.

Der var især bevaret kulturlag mod vest og nord, hvor laget var bedst beskyttet af klitter. Kulturlaget bestod af brungråt sand med stribet aftegning formodentlig fra flere væksthorisonter. Heri fremkom der en del forrustede jernklumper, trækulskoncentrationer fra ildsteder eller mindre trækulsstykker. Mod nord

På anløbspladsen ved Aktiestykket var der spor af mørkere, sandede kulturlag med trækul samt lerforede gruber. Foto forf.

fundtes en større grube, ca. 2m bred og 0,5m dyb, hvor der i bunden var et rundovalt, skålformet og lerforet ildsted omgivet af en del trækul. I bunden af gruben fandtes ikke spor af stolpehuller, pæle eller sten, som kan have støttet et overdækkende telt. Mod vest blev der fundet et forsænket ildsted nær en større grube, der indeholdt trækulsholdigt fyld og et middelalderrandskår. Udgravningsområdet blev gennemgået med detektor, men der fremkom ikke flere mønter.

Inden udgravningen startede, var der fundet ca. 35 kobbermønter, hvor mange var fra Erik Menved og Christoffer II's tid (slutningen af 1200-årene og et stykke ind i 1300-årene). I årene herefter blev der opsamlet flere mønter og andre genstande, som løbende blev indleveret til museet, så ved den seneste gennemgang er møntantallet omtrent fordoblet. Mønterne er for nyligt analyseret og publiceret af museumsinspektør Jens Christian Moesgaard fra Nationalmuseet.³

De 67 mønter er alle fra perioden omkr. 1260 – 1420, de fleste er dog fra slutningen af 1200-årene til begyndelsen af 1300-årene og slået i Roskilde, inden det danske møntvæsen brød sammen i 1330-erne, og nordtyske hulpenninge kom til. Enkelte mønter var slået i Lund, Næstved, og Jylland, hvilket bl.a. kan skyldes, at mønter normalt blev regnet for ugyldige uden for deres egen landsdel. Man brugte tilsyneladende få mønter før midten af 1200-årene, og først fra 1400-tallet gik man over til et landsdækkende møntvæsen. Det er derfor svært at datere anlægstids-

punktet for pladsen alene ud fra mønter. De øvrige fund bestod af få lerkarsskår fra kander og andet hjemligt keramik, og adskilte sig ikke fra tilsvarende fund fra egnens middelalder gårde og huse. Dog var der relativt mange jernfragmenter, desværre stærkt forrustede, men tilsyneladende fra flere håndmedede klinknagler, som anvendtes i tidens skibe, desuden enkelte bronzebeslag.

Stedet blev måske også benyttet i 1153 til landgang af vendere, der imidlertid blev slået tilbage af kong Svend Grathe. Herover har man i nyere tid rejst en mindesten, der står ud mod landevejen.⁴

Stensbjerggård ved Ølby

Ved Stensbjerggård lidt nord for Køge danner en strandvold et naturligt skel mellem fastlandet og kysten. Strandvolden er afgrænset af Lykkebækkens udløb mod nord og en mindre fjordarm mod syd, så det 800 m lange område har fremstået ret markant. Der blev i forbindelse med et anlægsarbejdet fundet to grubehuse, henholdsvis oppe på strandvolden og på dens vestside samt enkelte stolpehuller og gruber.⁵ I grubehusene fandtes enkelte lerkarsskår fra ældre vikingetid, dyreknogler, brudstykker af vævevægt samt et par glasperler. Stedet kan betragtes om en kortvarig sæsonplads formodentlig til en vikingetidsbebyggelse ved Ellebækgård, som ligger ca. 1 km længere inde i landet. På denne bebyggelse er der ud over hjemligt producerede smykker også fundet smykker og mønter fra så fjerne egne som Nord- og Mellemeuropa samt Nære Orient.

Køges havnesteder

Undersøgelser i Køge og genstandsfund i Køge Havn har bl.a. påvist enkelte spor af ældre aktivitet fra vikingetid og tidlig middelalder. Hvorvidt der har været en tidligere anløbsplads ved den gamle åhavn syd for byen ved Fændediget vides ikke, men det er sandsynligt. Køge Åbassin, som længe har været benyttet som anløbs- og stejleplads, ligger på den modsatte bred nærmere kysten.⁶ Udgravninger nær dette sted har givet enkelte lerkarsskår fra middelalder, men ingen anlægsspor.

Da havnen ved Fændediget blev for lille og vanskelig at komme ind til, anlagde man i begyndelsen af 1400-tallet en helt ny havn øst for byen langs åens udløb, hvor vanddybden var større. Havnen er efterhånden bygget 1 km ud i bugten, og der foregår stadig udvidelser. Begge havnesteder er arkæologisk undersøgt med fund af bl.a. bolværker, spor af træbro og tykke fyldlag for at hæve havnepladsen.

Tryggevælde Å's udløb

Ved udløbet af Tryggevælde Å er der ved oprensning i 1940-41 fundet lerkarsskår fra bl.a. jernalder og især vikingetid. Museet undersøgte den nordøstlige åbred, hvor der var fri adgang.⁷ Der blev udlagt 27 mindre felter over en strækning på 600m mellem Prambroen og slusen, der blev bygget, da man ændrede åens udløb i 1940-erne. Der blev kun fundet en enkelt genstand, en jernalderknusesten nær udløbet, og fra den modsatte bred er der også fundet en ildsten fra yngre jernalder. Udgravningen kunne ikke påvise selve anløbsstedet, men der er dog næppe tvivl om, at pladsen har været i dette område. Dette kan bl.a. skyldes, at ålejet jævnlige havde ændret løb, som det fremgik af meget vekslende aflejringer af grus og sand, væksthorisonter og tørvelag. Om trent midtvejs mellem Prambroen og slusen fandtes et sæt kraftige stolper i kanten af åen, hvor der også tidligere er påvist stolper. Det kan være fra en forgænger for Prambroen, som er omtalt i middelalderen. En bro dette sted kunne samtidigt udgøre en spærring og hermed kontrol for videre sejlads op ad åen og dermed være en effektiv beskyttelse for de landsbyer, der fandtes nær ådalen inde i landet.

Toftegård ved Valløby

Der er påvist endnu en anløbsplads længere oppe ad Tryggevælde Å, nordøst for Valløby på Toftegårds marker.⁸ På en aflang bakke "Nørrebys Tofter", der mod syd har været afgrænset af et vandløb (nu rørlagt), blev der foretaget rekognoscering i forbindelse med museets undersøgelser af "tofte" lokaliteter. Der blev bl.a. fundet lerkarsskår og slagge fra smedeaktivitet samt genstande fra jernalder, vikingetid og middelalder. Herefter blev der udlagt søgegrøfter, hvor der især i den ene nærmest ved ådalen fandtes nedrammede pæle, kulturlag med hugspåner, tilspidsede grene og fasciner i tørvelaget. Hertil kom dyreknogler, ildskørnede sten samt et remendebeslag af bronze og skår af østersøtype, som kan dateres til sen vikingetid. Højere oppe ad skråningen fandtes der kun enkelte lerkarsskår og forarbejdede træstumper. Senere er der foretaget supplerende udgravninger, der har påvist, at bebyggelsen som minimum har strakt sig over en 100m lang strækning langs åbredden. De mange forarbejdede træstykker kunne desuden tyde på, at der også har været en værftsfunktion på stedet.

Anløbspladser omtalt i skriftlige kilder

Foruden de arkæologisk undersøgte lokaliteter kan de øvrige, sandsynlige fiskelejer være lokaliseret på grundlag af forsvund-

Vandhullet "Gammelhavn" ved
Gl. Køgegård findes tæt på Køge
Å. Set fra nordøst. Foto forf.

ne stednavne eller omtale i skriftlige kilder - og i et enkelt tilfælde udelukkende efter topografiske forhold.

Gunnerøgle i Karlslunde eller Karlstrup sogn

Det nævnes i 1512, at der på Gunnerøgle altid er betalt en årlig afgift (åresild) og leje af boder til Vallø Gods.⁹ Beliggenheden er ikke nærmere omtalt, men kan muligvis være Karlstrups godsmængde nedenfor Karlstrup. I 1682 nævnes navnet Gund Tonger og i 1795 Gundtong lige nord for Hulebæk nær dens udløb i Køge Bugt. Vallø gods ejede retten til forstranden fra "Klyntthe Hulæ" (Klintehulen, formodentlig ved Klintegården sydøst for Mosede) til Dride Mølle ved Skensved Å's udmunding, som beskrevet i 1512. I 1584 omtales "Mossit Klint", der fra Køge Kro afgrænser kongens bortforleuede ålefiskeri. Denne klint hæver sig ca. 10m over den ellers lave kyststrækning med følgende større vanddybde udenfor og har været et velegnet sted for en anløbsplads. Gunnerøgle kan muligvis have ligget ved denne klint eller ved Aktiestykket, som netop findes ud for Karlstrup og det nærliggende Karlstrup Voldsted.

Mosede, Navbæk og Hundige Leje

I 1501 efterlyser Axel Brahe på Haraldsborg oplysninger om, hvem der på biskop Oluf Mortensens tid (biskop 1461-85) modtog told og leje af boder i fiskerlejerne i Tune herred ved Mosede, Navbæk, som løber ud i Skensved Å ved Dride Mølle, samt ved Hundige, antagelig for at få sine fiskerettigheder bekræftet.¹⁰ De tre nævnte lejer har antagelig ligget ved Mosede Klint, udløbet af

Skensved Å og Lille Vejle Å.

Gl. Køge

Nord for herregården Gl. Køgegård findes en vandfyldt lavning, som i slutningen af 1800-årene blev kaldt for Gammel Havn af den kyndige lokalhistoriker Franciska Clausen på Gl. Køgegård.¹¹ Her skulle der være set en pælerække langs kanten. Stedet kan være en afskåret slyngning af Køge Å, som nu er forbundet til vandhullet med en mindre grøft. I nærheden er der foretaget arkæologiske undersøgelser bl.a. i en middelalderlig kirkeruin, ældre vejsystemer og lidt af bebyggelsen Gammel Køge. Køge Å har været farbar for mindre skibe i jernalder, vikingetid og tidlig middelalder op til dette sted omtrent et par km fra kysten. Da Køge blev grundlagt i 1288 som en ny havneby ude ved kysten fortsatte Gl. Køge som en landsby lidt inde i landet.

Strøby Ladeplads, Køge Søhuse og Gjorslev Bøgeskov på Stevns

Ved Stevns nordlige kyst har man kendskab til to eller tre anløbspladser, der heller ikke er arkæologisk undersøgt: Strøby Ladeplads, Køge Søhuse og Gjorslev Bøgeskov nord for Holtug.¹² Strøby Ladeplads benyttes stadig til mindre fiskeri, men havde

Strøby Ladeplads benyttes fortsat i forbindelse med lokalt fiskeri og fritidsaktiviteter. Sporene efter den tidligere flintindustri ses stadig i området. Foto forf.

Tryggevælde Å nær udløbet, hvor den arkæologiske undersøgelse af den formodede anløbsplads foregik. Set fra sydøst. Foto forf.

sin storhedstid fra slutningen af 1800-årene til omkring 1950, hvor der var udskibningssted for den eftertragtede, lokale kugleflint. De vandrullede flintknolde fandtes i store mængder langs kysten og i strandvoldene. De blev brugt i den hurtigt voksende industri, bl.a. som kværne i knusemøller, mens de tidligere især anvendtes til brolægninger.

Køge Søhuse ligger ved Stevns nordøst pynt mellem to vandløb, lidt nord for klinten. På Videnskabernes Selskabs kort fra slutningen af 1700-årene ses en bygning, hvor der senere har været et vagthus. Flere skovveje fører stadig hen til stedet. Så vidt vides er der ikke omtalt en anløbsplads dette sted, men muligheden foreligger efter de topografiske forhold.

Hvor Stevns Klint mod nord ændrer karakter fra en høj stejl kridt- og kalkstensklint til en lavere moræneskrænt, findes en ladeplads ved en markant dal med en bæk "Sorte Rende", der fortsætter lidt ind i landet. Området er afgrænset af Holtug Skanse, som skulle være istandsat ved udbruddet af svenskekrigen i 1657, men kort efter gik i forfald. Køge Museum har for mange år siden foretaget mindre undersøgelser og rekognosceringer i området, og det kunne muligvis se ud til, at en del af skansen blev anlagt nær et ældre vandmølleanlæg. Pladsen kan have sammenhæng med det middelalderlige gods Søholm, der sammen med det nærliggende Gjorslev Gods har benyttet ladepladsen. I dag er stedet et yndet udflugtsmål med et 100-årigt traktørsted, hvor pakhuset tidligere blev benyttet i forbindelse med udskib-

ninger fra godsets land- og skovbrug. I nyere tid har der også været toldkontrol med en bolig til en toldassistent. Nu er der anlagt en lystbådehavn ud for kysten.

Vigtige anløbspladser nær Køge Bugt

I området nær Køge Bugt kendes to meget betydningsfulde anløbspladser, nemlig ved Dragør og Skanör, hvor arkæologiske undersøgelser og skriftligt kildemateriale har givet et godt kendskab til forskellig betydning og brug af anløbspladser i middelalderen. Begge er beliggende på strategisk valgte steder på hver sin side af sejlruten sydfra mod Øresund.

Stakhaven i Dragør

Nationalmuseet har foretaget udgravninger i Dragørs nordlige ende på grundstykket "Stakhaven", som fra 1760 har været et ubebygget fællesareal mellem gamle bondegårde.¹³ Stedet lå omtrent 60m fra kysten på den flade sandstrand og ca. 75cm over nuværende havoverflade. Der er fundet aflejringer, der tyder på oversvømmelser, antagelig i vinterhalvåret. Der blev udskilt fem horisonter fra 1342 - 1620, hvor den ældste havde en sæsonpræget karakter, mens der i de yngre bl.a. fandtes bygninger på syldsten, kælder og stenbrolægninger. I den ældste horisont fandtes spor af fem grubehuse eller lerforede gruber, der var gravet ca. 15cm ned i sandet. Grubernes bund var afrundet firkantet og nærmest lav trugformet, dækket med et lerlag på 5-10 cm's tykkelse. Det største målte ca. 2x3m, men størrelse på ca. 1,2 x max 2 m var mere almindelige. Der blev iagttaget aftryk af tynde stolper eller rafter langs gulvenes kant, måske som støtte for en let tagkonstruktion eller overdækning, fx sejldug fra fartøjet. Tilsvarende gruber kendes i stort tal fra skånske pladser og ved Aktiestykket. De er alle anlagt på sandstranden og kan være gulve i primitive hytter, telte eller boder, antagelig brugt af fiskerne til overnatning eller opbevaring af grej, eksempelvis er der fundet sænkesten til fiskenet.

Der har ikke været spor af ildsteder i gruberne. Derimod er der fundet et åbent ildsted tæt på en grube. Det bestod af en flad, rektangulær lerplade på ca. 5 cm's tykkelse. Ifølge skriftlige kilder kunne fiskerne benytte den del af strandbredden så langt ind i landet, man kunne kaste en åre. Der er kun få daterende fund, bl.a. fragment af hvæssesten og cirkulært spænde af tin. Den ældste horisont sættes af udgraveren til 1342-1360 til dels efter oplysninger i skriftlige kilder.

I begyndelsen af 1500-årene omtales Dragør som "Kronens Fiskerleje", da kongen foretrak at støtte lokalt fiskeri og herved

Skånör i sydlige Skåne. Her afholdtes det mest betydningsfulde sildemarked i middelalderen. Der har været hektisk aktivitet i fiske-sæsonen, hvor ovale lavninger fra de gamle fiskeboder er bevaret i et område, som nu benyttes af bade-gæster. Set fra øst. Foto forf.

styrke København frem for at tilgodese et oversøisk marked. Der var en stor eksport af heste og huder fra landbruget, der var præget af indvandrede hollændere. Omkring 1600 flyttedes toldopkrævningen fra Dragør til København, men man beholdt en fyrfunktion. Dragørs gode beliggenhed gjorde, at der med tiden kom en større havn, hvorfra man i mange år bl.a. kunne sejle til Sverige. Nu benyttes havn og stejleplads bl.a. af lystsejlere og fiskere.

Skånör ved Skånes sydvestpynt

Skånör har i middelalderen sammen med nabobyen Falsterbo givet plads til det berømte, store internationale sildemarked "Skånemarkedet", som blev afholdt hvert sensommer-efterår i perioden omkring 1100- til 1500-tallet.¹⁴ Ifølge samtidige kilder stod silden så tæt i Øresund, at fiskene kunne fanges med de bare næver, og de gode høstsild tiltrak bønder, som gik sammen om en båd, søfolk og handelsfolk fra nær og fjern. I 1300 nævnes tal på omkring 40.000 både i Øresund, måske en overdrivelse, men utvivlsomt har tallet været meget stort. Sildene kom i land i store mængder, blev rensat, nedsaltet og solgt videre, mens indvolde blev brugt til fiskeolie. Der var streng kontrol af sildenes kvalitet. Sildetønderne skulle kvalitetsstemples, inden de igen kunne køres ud i vandet til fladbundede fartøjer, der fragtede dem ud til koggerne på det dybere vand. Man regner med, at der årligt blev solgt omkring 300.000 tdr. sild.

Der var faste og strenge ordensregler på markedet, hvor man holdt til i afgrænsede områder (feddet) afhængigt af, hvor man kom fra. Falsterbo var således oprindeligt det sted, hvor falstrin-

gerne holdt til. Hjemstedets love var gældende på markedet, som på markedsdagene blev til et minieuropa. Folk kom også strømmende til for at faldbyde forskellige varer, bl.a. tømmer og tjære fra den østlige Østersø, vin fra syden og klæderuller fra Nederlandene. Hertil kom forskellige håndværkere bl.a. rebslagere bødkere og bagere. Som i Dragør er der fundet hyttetomter med lergulve. Skipperne derimod samledes i kompagnihuse bl.a. for at mødes med købmænd og aftale fragter. Skanör har i middelalderen fungeret som international transithavn i det dengang østlige Danmark, mens man fra Ribe har varetaget den vestlige handel.

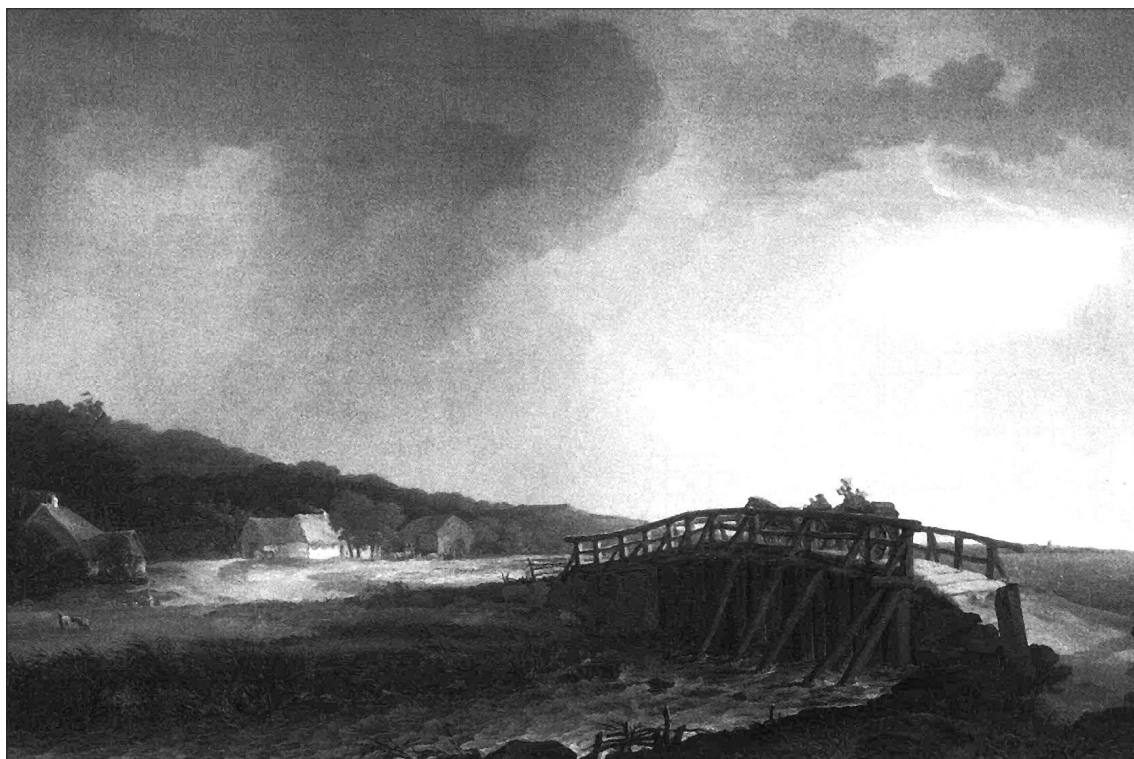
Der var afgifter på stort set alt, når man var kommet i land, bl.a. øl og den efterspurgte salt, som hansekøbmændene fra Lübeck bragte med fra Lüneburgområdet. Tolden og lejeindtægter fra sildemarkedet blev afregnet i rede penge og udgjorde en af kongens største indtægtskilder. Hans interesser blev varetaget af borgens foged, der nærmest fungerede som politimester. Silden blev eksporteret til det meste af Europa, hvor man gerne måtte spise fisk på de ellers kødløse fastedage i den katolske tid. Samtidigt var silden også en billig føde for de fattige. Der er foretaget udgravninger både i Skanör og Falsterbo, og der er bl.a. på slotsbanken ved Skanör fundet store mængder af kontrolmærker af bly, som kan have været benyttet i afgiftsystemet.

I modsætning til andre anløbspladser er Skanör ofte omtalt i samtidige skrifter og dertil velbevaret. Ved Skanör vidner det påbegyndte, store kirkebyggeri, og voldstedet til det nærliggende slots stadig om stedets vigtige betydning i middelalderen. Vandrer man derefter ud gennem det sumpede, fuglerige område, der har beskyttet nabobyerne mod havsiden, når man frem til sandstranden. I marehalmen ses aflange fordybninger side om side over en længere strækning. Her har de middelalderlige fiskerboder stået i tætte rækker, snakken gået og fiskelugten ført videre af friske vinde. Stedet er virkelig et besøg værd.

Afslutning

I Køge Bugt har der ikke været havneanlæg mellem Køge og København, før Mosedede Havn blev anlagt i nyere tid. Derimod kender man 12 mulige anløbspladser fra vikingetid og middelalder på den knapt 40km lange kyststrækning nord og syd for Køge. Der har kun været foretaget mindre, arkæologiske undersøgelser på fem anløbspladser, og man kender derfor ikke meget til deres udstrækning, hvorledes eller hvor længe de har været brugt.

Det kunne imidlertid se ud til, at anløbspladserne har ligget

Broen over Tryggevælde Å med udsigt til Køge. Her har det været vanskeligt for skibe at sejle videre ind i landet. J. C. Dahl (1788-1857). Statens Museum for Kunst.

omkring 50m fra kysten og relativt tæt, selv om der flere steder findes ufremkommelige indsøer og moseområder, hvilket gør landtransporten vanskelig. I dag er der kun 2 km mellem Aktiestykket og Mosede Klint, som imidlertid findes i hvert sit sogn. De er beliggende nær en kystnær moræne, hvor vandet er lidt dybere tættere på kysten. Der har været særligt gode betingelser for have en anløbsplads ved Mosede Klint, og under første verdenskrig byggede man Tunestillingen og Mosede Fort som en sydlig forpost bl.a. for at hindre landgang dette egnede sted.¹⁵ Senere anlagde man den nærliggende Mosede Havn. Strøby Ladeplads har en lignende placering ved en skrænt, mens de øvrige anløbspladser gerne findes ved udløb af åer, som både giver adgang fersk vand og kan danne sejlrende ud i bugten. Sognegrænserne følger ofte åerne, og det kunne nu se ud til, der har været mindst én anløbsplads i hvert sogn.

Samtidigt har det været vigtigt med vejstrækninger videre ind i landet, som i tilfældet med Aktiestykket, hvor ruten til Karlslunde og videre til Roskilde tilsyneladende først gik over nogle holme langs nordsiden af Karlstrup Mose. Afstanden mellem anløbspladsen og bispebyen var kun 13km, omtrent den halve længde i forhold til Køge og København. Samme forhold med adgangsveje findes bl.a. ved Gjorslev Bøgeskov, hvor Sorte Ren-

de ses som en mindre istids tunneldal med en bæk, der har sit udløb nord for kridtklinten. Skovveje fortsætter både i retning af Søholm og Gjorslev Gods samt en vej til den nærmeste landsby Holtug.

Fra nogle anløbspladser kendes nærliggende vandmølleanlæg samt broer og kroer fra senere tid, fx Lopholm, Korporalskroen, der tidligere lå nærmere kysten, Driftsbrogård og Driftsbro ved Dride Mølle samt ved Gjorslev Bøgeskov. Dæmninger til vandmølleanlæg kunne desuden benyttes som overgangsteder over vandløbene. Fra det middelalderlige Skanör marked ved man, der har været lignende forhold med forskellige håndværksaktiviteter samt gæstgiverier med udskænkning.

De to anløbspladser fra vikingetid kan have fungeret som steder for reparation og vedligehold af skibe, muligvis vævning af sejl ved Stensbjerggård og bådebyggeri ved Toftegård. De middelalderlige anløbspladser kan generelt set have haft forskellige funktioner eksempelvis til fiskeri, handel, rasteplads eller vagtpost. Anløbspladserne langs Køge Bugt har formodentlig især været benyttet til lokalt sæsonfiskeri, da sildestimerne stod så tæt i Øresundsområdet. Samtidigt var der knapt to timers sejlads til internationale marked i Skanör, hvis man ville til en stor handelsplads.

Man kan datere anløbspladsen ved Aktiestykket ved de fundne mønter, som tyder på, at stedet blev benyttet fra 1200-årene til omkring 1400 – samtidigt med det nærliggende Karlstrup Voldsted. De mange møntfund viser også, at brug af mønter antagelig har været mere udbredt, også blandt bønder, end man tidligere har antaget. Møntmængden og den korte afstand til Roskilde sandsynliggør, at der er handlet med andre varer foruden fisk.

Anløbspladserne ved bugten ser imidlertid ud til at miste deres betydning, da købstaden Køge grundlægges i slutningen af 1200-årene, og havnen her kan modtage de stadigt større skibstyper, hvad der også var tilfældet i København. I øvrigt var det netop hensigten at samle håndværk og handel i købstæderne, og Køge blev efter en lidt træg start til en meget vigtig, østdansk havneby fra begyndelsen af 1400-årene. En undtagelse er dog Strøby Ladeplads, som i slutningen af 1800-årene fik en renæssance som eksportsted for kugleflint. Der er stadig spor efter denne aktivitet, og foruden slidser til optræk af både ses stadig flere gamle, rustne spil i området.

Man betragter gerne perioden fra omkring 1350 – 1600 som den mest betydningsfulde tid for dansk fiskeri både for omsætningen i her landet og salg til Europa. Der var store mængder fisk,

I middelalderen berettes ofte om store mængder af sild. Olaus Magnus har i 1555 bl.a. illustreret sin bog med et billede, der viser, at hvis man stiller en hellebard midt i en fiskestime, vil den blive stående.

som let kunne afsættes på det europæiske marked bl.a. via den meget velorganiserede sammenslutning af nordtyske hansakøbmænd. De afsatte tonsvis af sildetønder til katolikker, der som nævnt gerne måtte spise fisk på de mange fastedage. Kongen, gejstlige, godsejere, borgere og bønder kunne være involverede i fiskeriet på forskellig vis. Eliten var ejere af fiskerettigheder, mens andre var handels- eller søfolk på sæsonlejerne, når sildestimerne var der. Der var stor efterspørgsel efter arbejdskraft i fiskeriet, og når der blot var enkelte erfarne søfolk om bord, kunne resten godt være løsarbejdere. Der blev ligefrem indført forordninger, der skulle hindre, at folk, svende og skolebørn løb hjemmefra og tog på fiskeri.

Selv om landbrugslandet er særligt frugtbart ved Køge Bugt, kunne bønderne også her have bierhverv ved fiskeriet ligesom borgere i købstæderne. Det berettes, at nogle købstæder, der havde egne boder på skånemarkedet, kunne være næsten folketomme, mens fiskeriet stod på. Fiskeri blev dog ikke betragtet som et selvstændigt erhverv, da fartøjerne kunne bruges både til fiskeri og varetransport, som det bl.a. ses i et skibsvrag med luksusvarer fra omkring år 1450 fundet i Køge Havn.¹⁶ Muligvis som følge af afskaffelse af fasten efter reformationen og ændrede markedsvilkår stagnerede fiskeriet og kunne de næste par hundrede år næsten ikke dække hjemmemarkedets efterspørgsel efter fisk.

Der er som nævnt kendskab til relativt mange anløbspladser ved Køge Bugt, men man savner stadig arkæologiske udgravninger ligesom andre steder i landet. Selv om egnen var så frugtbar og kunne give bønderne et godt udbytte, spillede fiskeri og handel fra anløbspladser tilsyneladende en stor rolle. Danmarks naturforhold med lange kyststrækninger, dybe fjorde, åer og søer har mange steder været ideelle til lokalt fiskeri og oversøisk handel. Allerede i jægerstenalderen har man haft både, padleårer, fiskeruser og fiskeredskaber samt importerede genstande, som viser kontakt med fjernere egne. Vor søfartsnation har dybe rødder.

Noter

¹ Ulriksen, J.: Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 1100 e. Kr. 1997. Rasmussen, A. H. : Maritimt erhvervsliv i Gl. Roskilde Amt. Historisk Samfund for Roskilde Amt 2007, s 79.

² Anløbspladsens mønter og metalsager blev fundet med detektor af amatørarkæolog Ib Poul Jørgensen. Rasmussen, U., F.: Karlstrup voldsted - en stormandsgård ved Karlstrup Kirke. Køge Museum 1991. Mortensen, V. Karlstrup sogn. Fra Københavns Amt. 1950. 1951.

³ Moesgaard, J., C.: Møntfund fra en landingsplads ved Køge Bugt - 67 mønter fra Aktiestykket i Karlslunde fortæller Danmarkshistorie. Køge Museum 2007.

⁴ Andersen, M. og U. F. Rasmussen: Middelalderguide. Roskilde Amt. Ni ture. Roskilde 1999.

⁵ Tornbjerg, Sv. Å. og A. C. Sørensen: Vikinger ved vandet. Køge Museum 2001. Køge 2002.

⁶ Rasmussen, U. F. Rasmussen: Middelalderens havnevarter i Køge. Køge Museum 1993. 1994. Rasmussen, U. F.: Køge i middelalderen. Køge Museum 1997. 1998. Rasmussen, U. F.: Køge - the topography of a planned harbour town. Maritime Topography and the Medieval Town. Nationalmuseet.1999.

⁷ Se note 5.

⁸ Se note 5.

⁹ Jørgensen, B.: Forsvundne stednavne i Roskilde amt. Historisk årbog fra Roskilde amt 1984-85, samt nr. II. 1986.

¹⁰ Stoklund B.: Bondefiskere og strandsiddere. Studier over det store sæsonfiskeri 1350-1600. 2000.

¹¹ Carlsen, F.: Efterretninger om Gammelkjøgegaard og Omegn.1876.

¹² Trap, J. P.: Danmark. Præstø Amt. Strøby-, Magleby- og Holtug sogn. Bd. IV,1. 1955, s 159-171. Solvang, G.: Dansk flinteindustri. Køge Museum. 2006.

¹³ Liebbgott N.-K.: Stakhaven. Arkæologiske undersøgelser i det senmiddelalderlige Dragør. 1979.

¹⁴ Kjersgaard E. Danmarkshistorie. Bd. 4. Politikens Forlag. 1977, s.189-

201. Ödman A.: Borgar i Skåne. Lund 2002, s.126-129. Magnus O.: Nordiska Folken. 1555.

¹⁵ Becker-Larsen, K.: Tunestillingen: Feltbefæstningen fra Roskilde Fjord til Køge Bugt. Roskilde. 1986.

¹⁶ Liebgott, N-K.: O.: A ship and its cargo. Shipshade, Roskilde 1995.